

Prethodno priopćenje
UDK 325.252::061.2(4=862)

Andelko Milardović
Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 10. 9. 1992.

HRVATSKE KULTURNE ZAJEDNICE U EUROPI I NJIHOVA ULOGA U ČUVANJU HRVATSKOGA KULTURNOG I NACIONALNOG IDENTITETA

SAŽETAK

Predmet ovog teksta jest čuvanje kulturnog identiteta, hrvatske dijaspore u Europi. Najprije se općenito govori o odrednici identiteta zatim podastire etnokulturno i nacionalno određenje identiteta, da bi se na kraju uvodnog dijela, opet općenito govorilo o sadržaju hrvatskoga kulturnog identiteta, odnosno vrednotama koje ga tvore. Drugi dio teksta pretežito je iskustvene naravi i govori o hrvatskim kulturnim društvima i zajednicama u Europi, koje su odigrale značajnu ulogu u očuvanju hrvatskoga kulturnog identiteta. U svakom slučaju, naglasak je na iskustvenom aspektu problema, dok su definicije teorijska i metodološkijska pripomoć u predstavljanju jednoga vrlo staroga i značajnog sredstva dijaspore, koji joj je pomogao i pomaže joj u održavanju nacionalne vlastitosti, a o kojemu se dosad u periodici vrlo malo pisalo.

1. Pojam identiteta

Najjednostavnija odrednica identiteta jest da je on istovjetnost, podudaranje, potpuna jednakost.¹ Međutim, u raznorodnoj literaturi humanističkih znanja postoje i različita tumačenja osobnog identiteta (socijalna psihologija, psihoanaliza) ili grupnog identiteta (sociologija), zatim etnokulturalnoga i nacionalnog identiteta (sociologija i kulturna antropologija). U kontekstu predmeta istraživanja, zanima nas etnokulturalni i nacionalni identitet. Za te identitete značajni su jezik, govor, pismo, kulturni čini i djela, navlastito sustav vrijednosti, kao njihovi sastavni dijelovi. Identitet je svojstvenost, vlastitost grupe, prožete zajedničkim vrijednostima. Omogućuje razliku spram druge grupe. Etnokulturalni i nacionalni identitet jest posebnost, izražena prihvaćanjem zajedničkih vrijednosti, po kojima grupa osjeća istost i jednakost, visoki stupanj bliskosti, zajednosti, koja se zapravo oblikuje obrazova-

1 *Veliki rječnik stranih riječi*, Zagreb, Zora, 1974, str. 534.

njem i stjecanjem znanja o sebi, svojim izvorima, tradiciji i skupnom iskustvu. Ti identiteti omogućuju prepoznatljivost i raznolikost u odnosu na neku drugu etnokulturalnu i nacionalnu grupu — to je predodžba o pripadnosti grupi, predodžba o "mi", slika grupe ili kolektiviteta kojemu pripadamo. Sve etnokulturalne i nacionalne grupe nastoje oblikovati i konzervirati identitet, jer je konzerviranje identiteta brana protiv nestajanja. Ima nacija, kao što je Hrvatska, koje su često doživjele represiju nad vlastitim identitetom. Nastojanje na etnokulturalnom i nacionalnom identitetu tip je obrambenog kulturnog i političkog djelovanja protiv potčinjavanja ili kolonizacije identiteta, u slučaju hegemonije jedne nacije nad drugom. Obrana i konzerviranje nacionalnog identiteta, kao prava na različitost, u mnoštvu drugih etnokulturalnih i nacionalnih identiteta, zapravo je održavanje života grupe pred prijetnjama uništenja i etnokulturalnog genocida, a u radikalnoj varijanti agresivnog nacionalizma. Na drugoj razini, konzervacija i otpor nastaju i kao odgovor svekolikoj modernizaciji i mastodontskim i društvenim integracijama prema moderniziranim nadnacionalnim društvima (Europa kao novo globalno društvo), koje prijetje nagrizanju tradicije i vlastitih kulturnih vrijednosti ili rastakanju, nestajanju identiteta i stapanju u novi (primjerice europski) lonac "topljenje naroda i kultura".

Nacije s mnogoljudnom dijasporom osobito su suočene s problemom identiteta. Migrantske zajednice, kao što je to Hrvatska, bile su razapete između integracije u zapadnoeuropska društva i mogućnosti gubitka identiteta pod utjecajem integracije (druga i treća generacija) i državne represije bivšeg komunističkog režima, očitovane djelatnošću diplomatsko-konzularnih predstavništava, kao što ćemo vidjeti u opisu iskustva hrvatske migrantske (iseljeničke) zajednice u Europi. Takva borba na obje strane jest borba radi očuvanja opstojnosti i različitosti.

2. Hrvatski kulturni identitet

Nakon političkih represija i nemogućnosti slobodnog očitovanja hrvatskoga kulturnog identiteta, i dugotrajne borbe za slobodu upotrebe hrvatskoga jezika, kao medija očitovanja identiteta, odjednom je u trendu okret i traganje za svim vrijednostima koje Hrvate čini svojstvenim kolektivitetom, prepoznatljivim u odnosima spram drugih naroda i njihovih identiteta. Hrvatska svakako pripada europskome kulturnom krugu, i po onome što joj je zajedničko s tim krugom i po onome po čemu je posebna. Zajednosti su izražene u grčkoj kulturi, rimskim zakonima, kršćanstvu, znanosti, prosvjetiteljstvu, idejama francuske revoucije. Elementi europske kulture i civilizacije stoljećima su utkivani u hrvatsku kulturu, na svim razinama, zavisno od povijesnih okolnosti razvoja Hrvatske, a najčešće sa zakašnjenjem u odnosu na razvoj velikih nacija. Od europskog zajedništva Hrvate razlikuje vlastita posebnost kulture i življenja: hrvatski jezik i pisma, svojstvena kršćanska veza s Europom, književna djela, umjetnost i znanost, običaji, vjerovanja — sve to ide u skup hrvatske

kulturne posebnosti i njezina identiteta. O kulturnom identitetu Hrvata u prado-
 movini i novoj domovini Eduard Kale će reći: "Hrvati dakle nisu tek na novom,
 današnjem prostoru počeli stvarati svoju narodnu kuturu i državu, nego su u nove
 prostore došli s osjećajem kulturnog identiteta i povijesnog subjekta."² Nerazdvojiv
 je politički i kulturni identitet, pa: "Politički subjektivitet valja imati na umu kao
 važni činilac pri razmatranju kulturnog identiteta, jer je on izraz i garant i samog
 narodnog, kulturnog identiteta."³ Iako su živjeli u različitim unijama, Hrvati su svoj
 neprekidni politički subjektivitet očuvali preko hrvatskoga državnog Sabora, isto
 kao što su uza sve nedaće i represije, uključujući i ove današnje, uspjeli sačuvati
 hrvatski jezik, vlastitu kulturu, i kulturni identitet. Zahvaljujući bogatoj duhovnoj i
 kulturnoj proizvodnji, Hrvati su cijelo vrijeme svoga postojanja pridonosili razvoju
 vlastite kulture, unutar europske. Hrvatski kulturni identitet kako je posredovan u
 književnim djelima i duhovnoj proizvodnji predstavljen je vrednotama, kako i opet
 kazuje Kale: "U hijerarhiji vrednota Hrvatske kao zajednice na prvom je mjestu
 domoljublje (kult domovine), zatim žrtvovanje (kult žrtve), te izdržljivosti (ustraj-
 nosti i rada) slobode i pravednosti."⁴ Spomenute vrednote sastavnim su dijelom
 hrvatske dijaspore u Europi, koja ih je uspjela očuvati, unatoč svim izazovima za-
 padnih društava i mnogim represijama, davnašnjim, a posebno jugoslavenske
 države.

3. Migracije Hrvata u Europi i problem identiteta

Noviji i najjači migracijski val Hrvata prema Zapadnoj Europi pošao je 1961.
 i 1971. U ukupnoj populaciji migranata s prostora bivše Jugoslavije najbrojniji bi-
 jahu Hrvati: prema starim podacima iz 1971. bilo ih je u inozemstvu 224.772, najviše
 u Njemačkoj (70%), zatim Austriji (5,6%), Australiji (5,4%), SAD (3,6%) i Fran-
 cuskoj (2,6%). Ostalo otpada na druge europske zemlje.⁵

Uzroci migracije Hrvata u Zapadnu Europu i prekomorske zemlje jesu gospo-
 darski, društveni i politički. Dolaskom u visokorazvijena društva i kulture, migranti
 iz pretežno ruralnih sredina doživljavaju svojevrsni "kulturni šok", s najrazličitijim
 posljedicama, primjerice, problemima egzistencijalne nesigurnosti i identiteta u no-
 voj društvenoj sredini, u kojoj im je valjalo prihvatiti nove društvene norme, kao
 preduvjet da se u nju uklope, s njome sažive i žive. Nerazumijevanje pak te nove
 društvene sredine, njezino odbacivanje stranaca, počesto i sotonizacija, poznatija

2 Eduard Kale: *Kulturni identitet Hrvatske*, rukopis, Zagreb, 1992, str. 11.

3 Isto, str. 11.

4 Isto, str. 18.

5 Stjepan Đundá: *Socijalno-psihološki osvrt na hrvatskog radnika tijekom privremene emigracije u Za-
 padnoj Europi*, u: SUSRETI. *Zbornik sa susreta hrvatskih studenata u inozemstvu*, Zagreb-Eichstätt,
 god. IV br. 4/1978, str. 67—68.

kao "ksenofobija", izazivala je različite stresove, frustracije i razmišljanja o identitetu ne samo u obrazovnijih društvenih slojeva, nego i u onima manje obrazovanim. Nepoznavanje ili nedovoljno poznavanje jezika nove sredine prožimalo je došljake nelagodnom i komunikativnim opterećenjem. Znanje jezika sredine svakako je značajno u društvenome i kulturnom promicanju pojedinca, a stupnjevito poznavanja jezika svakako se može povezati s mjestom tog pojedinca na društvenoj ljestvici. Malo ili skromno poznavanje jezika sredine vodi getoizaciji i stvaranju rubnog položaja u novoj društvenoj sredini, a to opet stvara osjećaj isključenosti, frustracije i agresije.

Najveće poteškoće imaju tzv. "privremeni" emigranti i oni bez obitelji, koji se u njemačkoj literaturi nazivlju osobama na ničijoj zemlji, "iskorijenjenima" i izgubljenima. Potpuno drukčiji položaj imaju emigrantske obitelji. One se doduše lakše integriraju, ali imaju probleme druge naravi. Kod jednih i kod drugih migranata naglašena je čežnja za domovinom i osjećaj kulturnog otuđivanja, a taj je osjećaj poglavito u djece druge generacije. To su djeca dvojezične kulture: u obitelji govore hrvatski i njemački, a izvan obitelji isključivo njemački. U drugoj i trećoj generaciji javlja se i problem kulturnog identiteta, jer te generacije nisu načisto kojoj kulturi pripadaju, hrvatskoj ili njemačkoj. U emigrantskim obiteljima hrvatskog podrijetla javlja se dvojnost pripadnosti između nerazmjera visokog standarda (potrošnje, kupovne moći) koji im se pruža na dlanu, i želje i mogućnosti u održavanju svog identiteta.

Hrvata je, kako rekosmo, najviše u Njemačkoj, pa imajući u vidu hrvatsku kulturu i njezinu pripadnost europskoj, Hrvati se, s obzirom na religiju (pretežno katolici), lakše integriraju od drugih. Međutim, svaka integracija kod većine izaziva probleme kulturnog identiteta, jer je integracija zapravo postupno potiskivanje izvornih kulturnih vrijednosti, pa se s pravom može postaviti pitanje: gdje je razlika i granica između integracije i asimilacije? Možda samo u metodama uklapanja pojedinca ili grupe u novo društvo? Prva je metoda nenasilna (integracija) a druga nasilna (asimilacija). Ali učinci glede ljujanja ili gubljenja kulturnoga i nacionalnog identiteta, pogotovu u pripadnika druge i treće generacije rođene izvan Hrvatske, svakako su znakovite i nipošto zanemarljive.

4. Kulturne zajednice i društva u obrani identiteta

Zemlje poput Hrvatske, koje imaju mnogoljudnu dijasporu u Europi i drugim dijelovima svijeta, suočene su s problemom integracije dijaspore unutar nacionalnog korpusa. Taj problem daleko je veći ako dijaspora živi u potpuno drukčijem društvenom i političkom okruženju od matične domovine, i ako matična domovina i sama nije slobodna. Bio je to slučaj sa socijalističkom Hrvatskom u komunističkoj Jugoslaviji. Jugoslavija je različitim represivnim i kolonizacijskim metodama gušila i po-

tiskivala gajenje nacionalnoga i kulturnog identiteta. Taj sustav represije bio je osobito snažan prema hrvatskoj dijaspori, neprestano politički sotoniziranoj i proglašavanoj "ustaškom emigracijom". Ta se represija i politička sotonizacija proširila i na kulturni sektor: osnivanjem tzv. jugoslavenskih klubova i dopunskih škola, Hrvati su bili kulturno represirani, nametanjem jezičnog surogata, srbizacijom školskog sustava dopunskih škola, oduzimanjem prava na hrvatski jezik i nametanjem modela kulturnog unitarizma, te stvaranjem mita o jedinstvenom jeziku i jedinstvenoj naciji — jugoslavenskoj. Brišući očite etničke, kulturne, civilizacijske razlike između članica negdašnje države, provodila se tako, pored kulturne, politička i ina unitarizacija, model integralnoga komesarskog "jugoslavenstva".

Hrvatska dijaspora u Europi shvatila je uvjete nove sredine, u koju se morala uklopiti, ali je, i s druge strane, znala da joj se valja oduprijeti kulturnoj i političkoj represiji jugoslavenske države, koja je naumila zbrisati hrvatski kulturni identitet. Brana tom naumu i takvoj kulturocidnosti bile su Hrvatske katoličke misije i Hrvatske kulturne zajednice koje su predmet ovoga rada.

5. Hrvatske kulturne zajednice u Europi

5.1. Hrvatske kulturne zajednice u Njemačkoj

5.1.1. Hrvatske kulturne zajednice Stuttgart (Njemačka)

Budući u Stuttgartu i okolici živi dosta Hrvata, njihov je kulturni život trebalo nekako osmisliti. Mogućnost gubljenja identiteta potakla je tamošnje Hrvate na osnivanje Hrvatske kulturne zajednice: "Krajnje je vrijeme da se trgnemo i odupremo toj opasnosti pred kojom stojimo."⁶ Utemeljiteljski sabor održan je 7. travnja 1984. u postorijama Hrvatske katoličke misije. HKZ osnovana je i poradi oporbe jugoslavenskim klubovima. Za prvog predsjednika zajednice imenovan je Zdenko Artuković. U programu su istaknuti ovi ciljevi: "njegovanje hrvatskog jezika i kulture, hrvatskih običaja, poticanje domoljubnih osjećaja i duha zajedništva, poticanje razumijevanja među narodima, njegovanje športa."⁷ U tu svrhu vodstvo Zajednice pozvalo je akademika Dalibora Brozovića da održi predavanje o hrvatskom jeziku (održano 29. kolovoza 1984). Do kraja 1984. Zajednica je imala više kulturnih djelatnosti, a sudjelovala je u proslavi desete obljetnice Hrvatske kulturne zajednice iz Züricha. U sklopu programa "Susret s domovinom" potkraj studenoga 1984. gostovao je hrvatski književnik Ivan Raos. Tada je predsjednik HKZ izjavio: "Prilike u kojima živimo, problemi na koje nailazimo poticaj su i nalažu svakom od nas da

6 *Spomenica HKZ Stuttgart*, Stuttgart, 1990. str. 6.)

7 Isto, str. 8.

poradi na očuvanju kulturnog blaga našega hrvatskog naroda. Narodna nas mudrost uči da zajednički možemo prebroditi sve poteškoće, te je u tu svrhu i osnovana HKZ."⁸

Hrvatska kulturna zajednica završila je svoju djelatnost u 1984. sa "pet uspješnih javnih programa". I tijekom 1985. imala je HKZ obilan program. Iz Hrvatske je 9. veljače gostovao dr. Stjepan Babić s predavanjem "Hrvatski narodni preporod". Tom prilikom voditelj programa rekao je: "Prilike u kojima mi ovdje danas živimo bitno se razlikuju od onih iz preporodnog doba, no i mi stojimo pred gotovo istim poteškoćama kao i hrvatski preporoditelji prije 150 godina: Kako sačuvati samobitnost pred većim i jačim? Pitanje je koje se i nama danas nameće. Odnarođivanje naše djece ovdje u tuđini, ne vrši se doduše nasilno zabranom imena ili jezika od strane zemalja po kojima smo rasuti. Odnarođivanje 'na lijep način' za nas je isto tako opasno."⁹ Hrvatska kulturna zajednica sudjelovala je i u drugim djelatnostima. Povodom vijesti o održavanju skupa nastavnika iz Hrvatske u "jugoslavenskim dopunskim školama", predsjedništvo HKZ uputilo je prosvjedno pismo sudionicima skupa u Zadru. U prosvjedu se apostrofira udžbenik "*Moja domovina SFRJ*", u kojem se kaže kako je udžbenik promašio svrhu, jer je zapostavio jezične razlike hrvatskoga i srpskog jezika. Upućena je kritika autorskim tekstovima pisanim na hrvatskom uz srpski komentar. Uz intelektualne aktivnosti, HKZ do kraja godine pripremila je više popularnih programa, koncerata zabavne glazbe, nekoliko predavanja i tribina. Kalendarsku 1986. Hrvatska kulturna zajednica započela je poetskim recitalom "San i ludilo", prema motivima Tina Ujevića, u izvedbi Arsena Dedića i Gorana Matovića. Skrb za jezik i odgoj djece, nagnala je članove zajednice na pismenu reakciju povodom Skupštine Saveza klubova, društava i udruženja jugoslavenskih građana s područja generalnog konzulata SFRJ u Stuttgartu, inače održane 15. veljače 1986. Tom je prilikom Hrvatska kulturna zajednica sastavila popis s primjedbama na račun klubova i dopunskih škola. Evo nekih: roditelji i članovi Zajednice smatraju štetnim politizirati djecu putem nastave; udžbenik "*Moja domovina SFRJ*" mješavina je svega i svačega; ostale knjige i novine namijenjene učenicima veličaju ideju rata i mržnje prema drugim narodima posebice Nijemcima; povijest se predaje okljaštrena: "Žalosno je da naša djeca ništa ne uče o povijesti do 1941. Zapravo, ovo što uče i nije povijest jer da bi neki događaj ušao u povijest potrebno je da prođe najmanje 50 godina od događaja, a ovdje je tek od 1941!"¹⁰ Ostale primjedbe odnosile su se na beskorisnu nastavu, političku ritualizaciju povodom negdašnjih starojugoslavenskih praznika, nametanja ćirilice, negiranje hrvatskog jezika, nestručnost učitelja, manipulacija djecom, itd. Nakon toga, djelatnici

8 Isto, str. 10

9 Isto, str. 13.

10 Isto, str. 21.

Hrvatske kulturne zajednice održali su svoj treći Sabor 19. travnja 1986. na kojemu se raspravljalo o promjeni statuta i imenovanju novih članova Predsjedništva. Do ljetnog raspusta te godine, Zajednica je organizirala jednu kulturnu priredbu, a u lipnju izlet u Hrvatsko Gradišće, krajem rujna priredbu "Gorom i kamenom"; u studenom predavanje dr. Ivana Sovića "Kultura govorenja i pisanja". Na kraju godine organizirana je priredba predbožićnog slavlja.

Tijekom 1987, od siječnja do svibnja, Hrvatska kulturna zajednica održala je nekoliko koncerata i predavanja među kojima i ono o životu i djelu hrvatskog književnika Dubravka Horvatića. Razdoblje od rujna do prosinca bilo je ispunjeno opet koncertima popularne glazbe te predavanjima, među kojima mr. Milana Kruheka "Urota Zrinsko-Frankopanska". Krajem godine počela je djelovati dječja dramska grupa.

Početak 1988. Zajednica se iskazala u prikupljanju sredstava za izgradnju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, dok je predavanje "Nacionalna i sveučilišna knjižnica — o značenju, bogatstvu i izgradnji" održao dr. Petar Piskač, rekavši kako "memorija hrvatskog naroda Nacionalne i sveučilišne knjižnice trajno svjedoči o kulturnom identitetu i povijesnom kontinuitetu Hrvata". Tom zgodom prikupljeno je 5000 DM za izgradnju knjižnice. U akciji potpora kulturi domovine, HKZ uključila se u projekt obnove staroga hrvatskog grada Ozlja. I za tu svrhu prikupljeno je 2500 DM. Krajem veljače održana je književna večer, a 5. ožujka godišnji Sabor HKZ Stuttgart. U rujnu je kulturni program bio posvećen Slavoniji, dok je 1. listopada 1988. dr. Franjo Tuđman imao predavanje "Povijest rješavanja hrvatskog pitanja", iz kojeg izdvajamo misao: "Da bi svijet mogao postati univerzalna zajednica, svaki narod mora imati mogućnost da potpuno razvija svoje gospodarske, kulturne i druge nacionalne vrijednosti."¹¹

Do kraja 1988. održao je još nekoliko priredaba, a kako se ističe u Spomenici, važnost te godine jest u petoj obljetnici HKZ. Teme o problemima hrvatskog jezika prestano prožimaju program Hrvatske kulturne zajednice.

Siječnja 1989. HKZ Stuttgart, radi zaštite hrvatskog jezika u domovini, uputila je ondašnjem Saboru pismo sljedećeg sadržaja: "Pravo na nacionalni jezik osnovno je pravo svake osobe i čitavog naroda, i gdje god se to ljudsko pravo uskraćuje ili ograničava, treba se boriti za njegovo očuvanje jer je (nacionalni) identitet jednog naroda sadržan u njegovu jeziku i kulturi."¹²

I dalje: "Ako postoji hrvatski narod, hrvatska kultura i hrvatska književnost, onda nužno, i bez obzira na ikakve lingvističke teorije, postoji s tog gledišta i hrvatski jezik kao njihov izraz. Pravo na hrvatski jezični standard određeno je funkcijom

¹¹ Isto, str. 27.

¹² Isto, str. 29.

koju taj standardni jezik obavlja u hrvatskom narodu, a ne sličnošću ili različitosti (koje on ima) s drugim jezicima."¹³ Političke promjene u Hrvatskoj, početak višestranačkih inicijativa potakao je članove Hrvatske kulturne zajednice na promišljanje o demokratskim procesima. U tom smislu 18. veljače 1989. prof. dr. Dušan Bilandžić s Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu održao je predavanje "Hrvatska danas u Jugoslaviji". Krajem travnja Zajednica je održala redoviti godišnji Sabor, a istovremeno je sudjelovala na izborima za njemački Savjet stranaca s listom HUS (Hrvati u Stuttgartu). U izvješću o rezultatima izbora stoji: "Naša lista Hrvata u Stuttgartu (HUS) dobila je 26,8% glasova... U Odbor za strance izabrani su s liste Hrvati u Stuttgartu: Zdenko Artuković (2424 glasa) i Ante Modrić (2080) glavova, a s liste SFRJ/YU, Gari Pavković (574 glasa). Ovi izbori bili su ujedno priznanje rada Hrvatske kulturne zajednice i njenih članova koji su uvjerljivo pobijedili na izborima."¹⁴ Do kraja lipnja Zajednica je organizirala predavanje Vladimira Šeksa "Prava čovjeka i politički pluralizam u Hrvatskoj". Od rujna do prosinca odvijale su se različite kulturne priredbe.

Cjelokupna djelatnost Hrvatske kulturne zajednice 1984—1989 prikazana je u Sažetku: godine 1984. bilo je 6 programa, 1985. — 8, 1986. — 8, 1987. — 8, 1988. — 9 i 1989. — 10 programa. Promjene u Hrvatskoj 1989—1992. bilo je okrenuto više pomoći domovini, dok je osnivanje stranaka u Njemačkoj, uvelike smanjilo djelatnost HKZ.

5.1.2. Hrvatsko kulturno društvo Frankfurt

Jedno od najstarijih hrvatskih kulturnih društava u rajnskom području u Njemačkoj *Hrvatsko kulturno društvo* iz Frankfurta, utemeljeno 1970, već je zbog događaja 1971. moralo prekinuti rad, dok su njegovi članovi bili pod prismotrom jugoslavenskog konzulata. Obnovljeno je tek 1985, kada su članovi društva sudjelovali u ostvarivanju opere "Nikola Šubić Zrinjski". Do potpunog otvaranja i nesmetanog djelovanja došlo je tek poslije pada Berlinskog zida, i demokratskih promjena u Europi i u Hrvatskoj. Prilikom proslave dvadesete obljetnice društva, Ste-nografski zapisnik skupa "Susret '91" Matice hrvatske održanog 28. i 29. prosinca 1991. u Zagrebu, str. 24 oživljena je i Matica hrvatska stoga što su mnogi članovi društva bili članovi Matice hrvatske. Sada Hrvatsko kulturno društvo u Frankfurtu broji 79 članova Matice hrvatske. Od rujna 1991. do kraja godine društvo je imalo više kulturnih akcija, dobrotvornih priredaba i koncerata. Bilo je i politički angažirano: "Hrvatsko kulturno društvo preuzelo je inicijativu od ogranka Kršćansko-demo-

¹³ Isto, str. 29.

¹⁴ Isto, str. 30.

kratske stranke u Frankfurtu, koji je predložio da se u Vijeće stranaca u Frankfurtu angažira posebna hrvatska lista."¹⁵

I dalje: "Zatim je to preuzelo Hrvatsko kulturno društvo s Maticom hrvatskom na području Frankfurta, te smo dobili hrvatsku listu, koja je bila na njemačkom i hrvatskom jeziku. Uspjeli smo biti drugi po redu, po jačini, u Vijeću stranaca u Frankfurtu, koji broji 51 člana svih nacionalnosti — od Francuza i Engleza, do Marokanaca i Alžiraca."¹⁶ O odličnom uspjehu Hrvatske liste Zvonimir sa 12,16% glasova izvijestio je *Frankfurter Stadtrundschau*, (02. 12. 1991.) Hrvatsko kulturno društvo zamislilo je projekt mirovnog koncerta za Dubrovnik. Jedan takav bio je organiziran u Bonnu 15. prosinca 1991: "Prvi je koncert bio u Bethovenovoj dvorani u Bonnu 15. prosinca, kada je cijeli koncert prenosila televizija, a pokrovitelj za Dubrovnik bio je njemački kancelar Kohl, kada je pročitano pismo gospodina Genschera o priznanju Hrvatske i Slovenije."¹⁷ Društvo je imalo više akcija za pomoć Hrvatskoj u ratu.

5.2. Savez hrvatskih kulturnih društava Njemačke

Savez hrvatskih kulturnih društava osnovan je 1990. u Stuttgartu. Poslije toga održan je i Sabor hrvatskih kulturnih društava u Frankfurtu. Jedan od temeljnih problema bio je nedostatak sredstava, pa vodstvo samo podmiruje troškove rada. Savez djeluje izvan vjerskih, stranačkih i političkih grupa. Za svoje je ciljeve utvrdio ove: "pospješivati proces integracije uz istodobno čuvanje nacionalnog identiteta i zastupanje nacionalnih interesa... njegovanje hrvatskog jezika... njegovanje hrvatske kulture i običaja..."¹⁸ Što se članstva tiče, postoje punopravni i članovi podupiratelji. Vrhovno tijelo Saveza Hrvatskih društava Njemačke jest Sabor Saveza. Održava se jednom godišnje. Predsjedništvo Saveza sastoji se od predsjednika i dva dopredsjednika. Sabor može promijeniti predsjedništvo. Trenutni predsjednik jest dr. Ivo Jolić, a dopredsjednici Maja Runje i dr. Stanislav Janović. Pregleda radi prikazujem Hrvatska kulturna društva u Njemačkoj.

15 Povodom toga društvo je uz potporu Ureda za multikulturalna pitanja Frankfurta n/M tiskalo 20 pjesama za 20 godina u programu svečane večeri.

16 Isto, str. 24.

17 Isto, str. 25.

18 Savez hrvatskih društava Njemačke, Statut, str. 1.

Tablica 1. Hrvatska kulturna društva u Njemačkoj

Grad	Društvo
1. Stuttgart	Hrvatsko radničko društvo "Ante Starčević" e.V. Hrvatska kulturna zajednica
2. Köln	Hrvatski akademski savez
3. Hamburg	Hrvatski forum
4. München	Hrvatsko kulturno društvo
5. Aachen	Hrvatsko kulturno društvo
6. Reutlingen	Hrvatska kulturna zajednica
7. Esslingen	Hrvatska kulturna zajednica
8. Berlin	Hrvatska kulturna zajednica "Fran Mažuranić"
9. Balingen	Hrvatska kulturna zajednica
10. Augsburg	Hrvatska kulturna zajednica
11. Essen	Hrvatska kulturna zajednica
12. Düsseldorf	Hrvatska kulturna zajednica
13. Baden	Hrvatska kulturna zajednica
14. Mannheim	HKD Matice hrvatske
15. Nürnberg	Hrvatska kulturna zajednica
16. Heidenheim	Hrvatska kulturna zajednica
17. Bitigheim	Hrvatska kulturna zajednica
18. Tübingen	Hrvatska kulturna zajednica
19. Wiesbaden	Hrvatska kulturna zajednica
20. Altheim	Hrvatska kulturna zajednica
21. Göppingen	Matica hrvatska Kulturno sportsko društvo
22. Baden Baden	"Ruđer Bošković" društvo
23. Stuttgart	ASTEA-Kroaten
24. Köln	Colonia Croatica
25. Köln	Savez hrvatskih studenata i akademičara
26. Sindelfingen	Hrvatsko tamburaško društvo "Zvonimir"
27. Freiburg	Hrvatsko kulturno društvo
28. Frankfurt	Hrvatsko kulturno društvo
29. Berlin	Hrvatsko kulturno društvo
30. München	Hrvatsko obiteljsko kolo
31. Stuttgart	M.O.HNV "Zagreb"

Izvor: Adresar društava u Njemačkoj

Na kraju ovog dijela valja reći kako je ovo samo dio navedenih hrvatskih kulturnih društava, koja djeluju i u gradovima, a članovi su Saveza hrvatskih kulturnih društava Njemačke.

5.3. Hrvatske kulturne zajednice u ostalim dijelovima Europe

U Njemačkoj je svakako najveća koncentracija Hrvata, pa zato ima i najviše hrvatskih kulturnih zajednica i društava. U Austriji (Beču) djeluju Austrijsko-hrvatsko društvo i Austrijsko-hrvatsko kulturno društvo. Nešto je manja koncentracija Hrvata u Francuskoj, pa ipak su to Matica i Francusko-hrvatsko kulturno društvo iz Aubervillersa. Na sjeveru Europe, u Švedskoj postoji mnoštvo hrvatskih kulturnih zajednica i društava, ujedinjenih u Hrvatski savez u Švedskoj, inače utemeljen godine 1978. "s ciljem da usklađuje rad hrvatskih društava, predstavlja učlanjena društva pred švedskim vlastima i ustanovama, te pomaže financiranje međudruštvenih ili zajedničkih programa akcija". Savez ima ulogu hrvatske vrhovne organizacije, potpomognute švedskim vlastima. Okuplja 20 hrvatskih društava sa 5.000 članova. U jednom letku Saveza, kaže se: "Savezu leži osobito na srcu kulturni rad po društvima i uspostavljanje dobrih veza sa domovinom." U kontekstu zbivanja u Hrvatskoj, Savez se trenutno najviše bavi prikupljanjem pomoći. Kada smo već na sjeveru Europe, ne smije se zaboraviti djelatnost Hrvatske kulturne zajednice iz Osla (Norveška) koju vodi Ivan Poljac. Od svih hrvatskih kulturnih zajednica najbolje organizirana je Hrvatska kulturna zajednica u Švicarskoj, kojoj ću posvetiti najviše prostora.

U Švicarskoj danas ima oko 70.000 Hrvata, pretežno obrazovanih ljudi, s naglašenim kulturnim potrebama. Stoga se ta hrvatska kulturna zajednica u hrvatskom europskom "iseljeništvu" smatra najuzoritijom. Prvo kulturno okupljanje Hrvata u Švicarskoj zbilo se 1968. utemeljivanjem ogranka Matice hrvatske u Baselu. Zatim je 1970. na poticaj učenijeg dijela hrvatske dijaspore, utemeljeno Društvo prijatelja Matice hrvatske (DMPH), radi njegovanja hrvatske kulture. Političke neprilike u Hrvatskoj 1971. utjecale su na rad dijaspore. Matica hrvatska bila je zabranjena, dok je preko diplomatskog predstavništva bivše Jugoslavije članovima Društva prijatelja Matice hrvatske bilo "saopšteno" da se ima mijenjati. Pod utjecajem represija i zastrašivanja DMPH preimenovano je 1972. u Hrvatsku kulturnu zajednicu. Kako je teklo vrijeme, razvijala su se i pojedina organizacijska tijela, što je uređeno Statutom: "Napose je važno da Statut točno opisuje kada i kako se mogu osnivati mjesni ogranci ili sekcije HKZ-a. Statut navodi ove organe Društva: sabor, skupštinu ogranka, ili sekcije, glavni odbor, odbor ogranka ili sekcije, ovjerovitelji obračuna."¹⁹ U deset godina postojanja 1971—1981. pod teškim političkim okolnostima Zajednica je podosta učinila u očuvanju identiteta Hrvata u Švicarskoj, čime joj je narastao ugled među Hrvatima, o čemu svjedoči i porast članstva: "Danas HKZ ima 465 članova i raspoloža glavnicom od 25,600 SFR."²⁰ Pozamašna novčana

19 Hrvatska kulturna zajednica u Švicarskoj, 20-a obljetnica 1971—1991, Zurich, Hrvatska kulturna zajednica, 1992, str. 15.

20 Isto, str. 16.

glavnica jamči autonomiju i nesmetan rad Zajednice. Od 1981. do 1991. u aranžmanima HKZ i na stranicama lista *Društvene obavijesti* gostovalo je mnogo imena hrvatske kulture, umjetnosti i znanosti, a na mnogim priredbama, predavanjima, izložbama i plesovima sudjelovalo je i do 10.000 posjetitelja. Iz jednog izvješća o djelatnosti Zajednice kaže se: "Do sada smo u prosjeku objelodanili godišnje po tri broja naših *Društvenih obavijesti* u kojima su prilogima sudjelovali i poznati hrvatski intelektualci kao: profesori Dalibor Brozović, Duško Kečkemet, Žarko Dolinar i drugi. Tiskali smo i tri brošure. Prošle godine postavili smo spomen-ploču u Zurichu našem velikom sunarodnjaku nobelovcu Ladislavu Ružički, a ove godine proglasili smo i našeg prvog počasnog člana, dr. Vladimira Preloga."²¹ Hrvatska kulturna zajednica u Švicarskoj surađuje s hrvatskim katoličkim misijama i dopunskim školama, što je značajno u čuvanju identiteta. Zajednica je bila kritična spram unitarističkog načina dopunske nastave. Represivne metode jugoslavenske diplomacije tjerale su Hrvate na neku vrstu apstinencije i distanciranosti spram HKZ, ali istovremeno i otpora protiv svekolike unitarizacije i nijekanja kulturnog identiteta. Kulturna kolonizacija i sotonizacija Hrvata promicala se kroz obrazovni sustav dopunskih škola. Evo drastičnog primjera iz jednog udžbenika povijesti, iz niže gimnazije u Aargau (Švicarska): "Još su više propatili Srbi od strane Hrvata, koji od 1918. godine zajedno žive u istoj državi — Jugoslaviji. Oba su naroda govorila *isti jezik; ali dok su Srbi*, osim jedne male muslimanske manjine, pripadali pravoslavnoj istočnoj Crkvi, bijahu Hrvati rimokatolici i mrziše Srbe. Jedna hrvatska urotnička banda, pod vodstvom odvjetnika Ante Pavelića, pokušala je stvoriti čisto hrvatsku državu, a kad je Hitler 1941. godine ponovno (sic) raskomadao Jugoslaviju, uspostavi NDH i postavi Pavelića na njeno čelo. Nova je država obuhvaćala osim stare Hrvatske također BiH, čije je pučanstvo bilo pretežno srpsko. I tad započe Pavelić s masovnim ubojstvima Srba koja se mogu usporediti samo s njemačkim ubojstvima Židova i pokoljem Turaka nad Armencima. I nitko nije zaustavljao ovo ubijanje. Naprotiv: sarajevski nadbiskup objavio je na Božić 1941. odu 'časnome junaku vjere' Paveliću, koji 'ravna našim srcima i uzdiže Bogu naše duše'. Broj se žrtava procjenjuje na 750 tisuća muškaraca, žena i djece."²² Ovo je primjer proturanja velikosrpstva, sotonizacije Hrvata i nekrofilije u političke svrhe. Uz očite podvale. Dakle, sve ovo što se zbiva davno je započelo.

Nasuprot HKZ, jugoslavenski klubovi u Švicarskoj bili su obavijesna središta iz kojih su se prelijevale obavijesti u konzulate i ambasadu. Osim toga diplomacija nije štedjela Hrvate u ocrnjivanju i negaciji njihova kulturnog identiteta, ponavljajući tvrdnju o "separatizmu" i nacionalizmu, dok je jugoslavenska diplomacija širila unitaristički tip kulture i jugoslavenski, odnosno srpski nacionalizam. Zato je

21 Isto, str. 16.

22 Isto, str. 26.

otpor, kulturni otpor HKZ u Švicarskoj bio znakovit u obrani identiteta: "Hrvatska kulturna zajednica kao matični surogat Domovine javila se da okuplja rasute, da podržava svijest o podrijetlu, da održava etnički i kulturni identitet."²³ Ona je bila i ostala "memorija Hrvata u Švicarskoj" i "svjedok kulturnog identiteta".

6. Problemi hrvatskih kulturnih zajednica

Iz raščlambe iskustvenog materijala moguće je izdvojiti grupu pitanja znakovitih za djelatnost hrvatskih kulturnih zajednica. Sve do demokratskih promjena, hrvatske kulturne zajednice često su ometane, njihovi članovi nadzirani, dok su povezivanje u jedno udruženje osporavala diplomatsko-konzularna predstavništva i jugoslavenske vlasti. Takvih problema sada nema, ali su na nedavnom savjetovanju održanom u Zagrebu, studenoga 1991, uočeni neki drugi: 1. problem komunikacije HKZ s domovinom: "Mi trebamo znati komu se možemo obratiti" (Vlado Boban, HKZ, Švicarska); 2. problem odnosa s domovinom, to jest koordinacija dijaspore s domovinom, koja nameće pitanje trajnog koordinacijskog foruma: "... to je pitanje stalnog foruma na kojemu bi bilo moguće raspravljati o sudbini ljudi ..." (Maja Runje, HKZ Wiesbaden, Njemačka); 3. problem i ravnoteže i suradnje s utemeljenim strankama koje su pomalo otežavale rad HKZ; 4. najznačajniji problem svakako je identitet Hrvata u dijaspori i osporavanje tog identiteta; 5. problem hrvatskih škola i nastavnih programa; 6. nastava hrvatskog jezika zbog prosrpskih nastavnika u dopunskim školama. Ti će problemi biti postupno odstranjeni otvaranjem hrvatskih škola i boljom koordinacijom dijaspore s domovinom a dakako i međudržavnom suradnjom Hrvatske, Njemačke i ostalih europskih država u kojima žive Hrvati.

7. Zaključak

Hrvatska je zemlja sa značajnom dijasporom u Europi i svijetu. U ovom tekstu bavio sam se hrvatskom dijasporom u Europi, posebice hrvatskim kulturnim zajednicama, koje su odigrale značajnu ulogu u očuvanju hrvatskog identiteta, i koje su, pored hrvatskih katoličkih misija, bile i ostale bedemi nacionalne svijesti. U uvodnom dijelu teksta pokušao sam odrediti pojam identiteta i njegovo etnokulturalno značenje i pokazati elemente hrvatskoga kulturnog identiteta. Zatim sam, koristeći se iskustvenim izvorima, prikazao nastanak i razvoj hrvatskih kulturnih zajednica i društava u Njemačkoj i ostalim europskim državama, i probleme kojima se suočavaju. Hrvatske kulturne zajednice osnivale su se u razdoblju 1971—1981. Diljem Europe bile su organizacije, kulturne, ideološke i političke protuteža bivšim jugoslavenskim klubovima, koji su metodama prosvjetne i političke represije nastojali zatrti

²³ Isto, str. 41.

hrvatski kulturni identitet, nazivajući njihovo djelovanje na očuvanju tog identiteta, nacionalizmom, dok je istovremeno obrazovnim sustavom (u dopunskim školama) i političkom djelatnosti, stari poredak, preko diplomatsko-konzularnih predstavništava širio jugoslavenski integralizam i kulturni unitarizam, naročito na području učenja jezika. Shvativši opasnost gubitka identiteta u novoj sredini, poradi neizbježne integracije, i represivnog sustava diplomatsko-konzularnih predstavništava, kulturne i lingvističke unifikacije, sotonizacije Hrvata, širenja osjećaja kolektivne krivice, zbog drugoga svjetskog rata, prepuštajući im samo loptu i tamburicu, folklor i šport, Hrvati su se odlučili organizirati u svoje zajednice, braniti svoje vrijednosti. U tomu smislu, kao što se vidi iz prikaza iskustvenih primjera, najagilnija obrana bila je obrana hrvatskog jezika, protiv prisilne jezične srbizacije. Zajednice su bile i ostale okupljalištima Hrvata u dijaspori i veza s maticom zemljom. Na susretu djelatnika hrvatskih kulturnih zajednica i društava, održanom krajem 1991. u prostorijama Matice hrvatske u Zagrebu (kojih sam stenogram koristio u prikazu rada zajednica i društava, kaže se kako ne postoji dobra koordinacija dijaspore s maticom, niti mogućnost uspostave kvalitetnog odnosa i veza. Ovaj rad može poslužiti kao ogledna građa, kako odgovarajućim ustanovama u Hrvatskoj, tako i hrvatskoj migrantskoj zajednici u Europi.

8. Vrela

Adresar Hrvatskih kulturnih društava u Njemačkoj

Cvjetičanin, Biserka (1981). "Jezik i kulturni identitet", *Naše teme*, Zagreb, 26(3):383—389.

Društvene obavijesti. Hrvatska kulturna zajednica, Zürich, prosinac 1991.

Đunđa, Stjepan (1978). "Socijalno-psihološki osvrt na hrvatske radnike tijekom privremene emigracije u Zapadnoj Europi", u: *Susreti. Zbornik radova sa susreta Hrvatskih studenata u inozemstvu*. Zagreb-Eichstatt, str. 67—68.

Erikson, Erik H. (1976). *Omladina, kriza, identifikacija*. Titograd: Pobjeda.

Frankfurter Stadtrundschau, Montag, 2. Dezember 1991.

Historisches Wörterbuch der Philosophie, Bd. 4: I-K, Hrsg. Joachim Ritter et al. Stuttgart: Schwabe Verlag, 1976

Hrvatska kulturna zajednica Wiesbaden: Kratko izvješće o radu tijekom 1991. godine, Wiesbaden, 10. studeni 1991.

Hrvatska kulturna zajednica u Švicarskoj, 20-a obljetnica 1971—1991, Zürich, Hrvatska kulturna zajednica, 1992.

Hrvatski Glasnik u Švedskoj, br. 1, 1991.

Kale, Eduard (1992). *Kulturni identitet Hrvatske* (rukopis).

- Klaić, Bratoljub (1974). *Veliki rječnik stranih riječi*. Zagreb: Zora.
- Lange, Anders (1987). *Conceptual Representations and Psychological Reality: Reflections on Identity Structure Analysis*. Stockholm: University of Stockholm.
- Linton, Ralph (1945). *The Cultural Background of Personality*. New York: Appleton Century.
- Malrieu, Philippe (1981). "Identitet. Pojmovi i koncepcija", Beograd, *Kultura*, 59:19—36.
- Nacionalni identitet* (1981). Zagreb: *Kulturni radnik*, god. 34(6):128—154.
- Ogranak Matice hrvatske "Zrinjski": Kratki izvještaj o radu ogranka, Darmstadt, 1991. Sitzung des Kroatisch-Beyerischen Freudenkreis.
- Savez hrvatskih društava u Švedskoj (bilten).
- SPOMENICA Hrvatske kulturne zajednice Stuttgart*, Stuttgart, 1990.
- Stenografski zapisnik skupa "Susret '91" održanog 19. i 28. prosinca 1991., Zagreb: Matica hrvatska.
- SUSRETI*. Zbornik radova sa susreta hrvatskih studenata u inozemstvu, München, god. 5, br. 5, 1979.
- Urbančić, Ivan (1988). "Aporije teorij o etničnem in nacionalnem ter problem identitete", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 7(2—3):165—178.
- Zavalloni, Marisa (1973). "Subjective culture, self-concept and the social environment", *International Journal of Psychology*, Paris, 8(3):183—192.
- Živa zajednica, studeni—prosinac 1991.

CROATIAN CULTURAL ASSOCIATIONS IN EUROPE AND THEIR ROLE IN PRESERVING CROATIAN CULTURAL AND NATIONAL IDENTITY

SUMMARY

The paper deals with the preservation of cultural identity in the Croatian diaspora in Europe. First the author examines, in general, the determinants of identity, after which he presents an ethnocultural and national disposition of identity. After this introductory section, he once again discusses the components of Croatian cultural identity, i.e. the values on which it is formed. The second part of the paper is mainly based on experiences. It treats Croatian cultural societies and associations in Europe, which have played an important role in preserving Croatian cultural identity. In any case, the experiential aspect of the problem is emphasized, whereas definitions are a theoretic and methodic aid in the presentation of this very old and significant means utilised by the diaspora, which has helped it and continues to help it in maintaining national values, and about which very little has been published till now.